

Antonija Bernard

Kratek pregled francoskega zgodovinarstva o revoluciji

Koliko knjig in učenih razprav o francoski revoluciji je bilo napisanih na svetu? Koliko samo v Franciji? Nihče niti približno ni sposoben odgovoriti na podobna vprašanja. Morda nam lahko nekaj pove sledeči podatek: samo večji spisi in knjige v zvezi z Vendejo do leta 1989 v Franciji presegajo število 15.000.¹ Ni treba posebej omenjati, da je dvestoletnica prinesla poleg evrovizijske parade in ognjemtov tudi veliko število knjig, člankov, simpozijev in novih vprašanj. Podobno kot Oktobrska revolucija je tudi padec komunizma porodil vrsto polemičnih spisov o francoski revoluciji, kar nazorno kaže, da jo lahko še vedno štejemo med aktualne teme. Poleg uglednih strokovnjakov, za katere je revolucija edina tema raziskovalne dejavnosti, bi težko našli francoskega zgodovinarja, ki se ne bi ustavil na tem obdobju in ga skušal osvetliti z zornega kota svojega raziskovalnega področja. Lahko smo prepričani, da se reke črnila, ki že preko dvesto let tečejo iz tega, za vse človeštvo osnovnega dogodka, še ne bodo skoraj posušile.

Nimam namena in tudi ne nespametne ambicije, da bi analizirala vso to ogromno bibliografijo. Za takšno delo bi bila potrebna cela skupina strokovnjakov. Vendar se mi zdi, da je vredno pogledati na dvesto let francoskega zgodovinarstva o tej temi, posebno v času, ko nekateri napovedujejo konec zgodovine, čeprav ta veda še nikoli ni bila tako živa in raznovrstna, tako povezana z različnimi panogami, tako samostojna in obenem tako vključena v aktualnost. Ne samo na Vzhodu, kjer je vsa ideologija slonela na zgodovini, kjer se včasih nova zgodovina piše s staro mentaliteto, ampak tudi na Zahodu se še bojijo zgodovine ali pa skušajo uporabljati preteklost v politične namene.²

Čeprav malo od daleč, sledim tudi polemikam, ki se redno vnamajo v Sloveniji ob izidu vsake knjige o preteklosti ali ob iskanju narodne sprave. Če primerjamo vse probleme, ki jih srečuje slovensko zgodovinarstvo predvsem zadnjih petnajst, dvajset let, z dvestoletno izkušnjo francoskega zgodovinarstva o revoluciji, lahko opazimo, da narodi zelo počasi sprejemajo svojo preteklost in gledajo nanjo brez pretirane strasti, ki omejuje razsodnost. Morda se bo primerjava med obdobjema 1789–1794 v Franciji in 1941–1945 v Sloveniji marsikomu zdela povsem neumestna. Seveda slovenska revolucija nima svetovnega pomena, ne obkroža je nikakršna ideološka aura. Ostajajo pa osnove, ki so podobne: politično-socialne spremembe, spočete v imenu najvišjih človeških idealov in končane v bratomorni vojni, povezani z zunanjim sovražnikom. Ko je mitična »Nation« končno pridobila oblast, se je takoj razcepila in se vsa okrvavljena predala ambicioznemu tiranu. Slovenski narod, ki se je z vsemi močmi boril za zedinjenje, se je razdvojil v usodnem trenutku. Kako sprejeti takšna dejstva, ki navidez nasprotujejo ne samo razumu, ampak tudi srcu? Kako sprejeti dejstvo, da naš najhujši sovražnik ni zunaj meja, ampak med nami? Vse to predstavlja pravo travmo za narod in zgodovinar, pa naj poskuša biti še tako znanstven in nepristranski, je tudi pripadnik svojega naroda. Za mnoge zgodovinarje izven Francije je revolucija predvsem pojem, simbol svobode, razbremenjen vse svoje človeške tragike, francoski zgodovinar pa ne more mimo

¹E. Gabory: *Les guerres de Vendée*, Lafont, Paris 1989, str. 1459.

²Tako je bil proces proti Paponu letošnjo pomlad v veliki meri boj med zgodovinarji in politiki.

golih dejstev: revolucija je sicer prinesla Deklaracijo o pravicah človeka, obenem pa jih je tudi prva poteptala. Francija je v petindvajsetih letih prehodila vse faze svobode in diktature. Potem je celo stoletje nihala med monarhijo in republiko, torej med starim redom in novo dobo. Leto 1789 je lahko simbolična letnica svobode, vendar samo abstraktna. Na abstraktnih vrednotah se gradijo ideologije in miti, ne pa zgodovina.

Že od prvih Burkejevih analiz pa do današnjih zgodovinarjev, kot sta npr. J. Tulard ali F. Furet, je revolucija burila duhove in izzivala vedno nova vprašanja, razdvajala stroko samo, filozofe, pisatelje, politike, pedagoge in navadne državljane. Pogled nanjo se je s časom spreminjal in se oplajal ob političnih spremembah znotraj in celo zunaj Francije. Spomin na to dobo ostaja globoko v narodni zavesti, se obnavlja v raznih zgodovinskih obdobjih, ideologijah, simbolih, obredih, mitih in legendah.

I. Najti odgovore na osnovna vprašanja

Predstavljajmo si Francijo leta 1799, torej v letu, ki za mnoge zgodovinarje predstavlja resnični konec revolucije: dežela se je spremenila tako, da je ni več spoznati. Svet, ki je imel ustaljene stoletne ustanove, navade, določeno mentaliteto in način življenja, je nenadoma izginil. Danes ima zgodovinar na razpolago veliko število študij in tez o poteku ter o vzrokih dogodkov, pa najsi bodo filozofskega, gospodarskega, političnega idr. značaja, njegov kolega iz prve polovice 19. stoletja pa ni imel ničesar. Manjkalo mu je tudi splošno merilo: zgodilo se je nekaj nezaslišanega, nekaj, česar človeška zgodovina še ni poznala. Kako razložiti dogodke? Prva reakcija sodobnikov je začudenje in iskanje odgovora na vprašanje: zakaj, kdo je kriv? Zato v tem obdobju težko govorimo o zgodovini v današnjem pomenu besede. Dogodki so preblizu, očitvidci so še pod travmatičnim vtisom, manjkajo osnove metodologije.

Vendar se že takoj nabira gradivo za bodoče zgodovinarje. Najprej se pojavijo pričevanja samih akterjev in prič, ogromno število osebnih spominov. V svoji svežosti so spomini vedno zanimivi, nekako so podobni sliki, ki jo ima Stendhalov *Fabrice del Dongo* o bitki v Waterlooju. Danes spadajo med tiste prvotne dokumente o ljudeh in dogodkih, dokumente, ki po svoji številčnosti presegajo vse, kar bi si laik lahko zamislil. Tako je po podatkih strokovnjakov ostalo še leta 1947 50 % neraziskanih in neuporabljenih dokumentov iz revolucije in prvih let po njej.³ Pomislimo samo, da je bilo napisanih čez 40.000 raznih »knjig pritožb« (»cahiers des doléances«), od katerih se jih je precejšnje število ohranilo. V pisarnah notarjev so se nabrali dokumenti o prodaji in nakupu »narodne imovine«. Vsi govori in razprave v parlamentu so bili skrbno zapisani in ohranjeni. Prava »tiranija zakona«, ki se sprejema kot simbol nove dobe in svobode, zahteva, da se zapisujejo vsa najmanjša navodila in odločbe. V muzeju Conciergerie, kjer je delovalo pariško revolucionarno sodišče, lahko vidimo popoln in točen seznam žrtev pariške giljotine (2.853) z datumom rojstva in usmrtnitve ter s poklicem usmrčene osebe.⁴ O sojenju Ludvika XIV. imamo točen zapisnik z imeni sodnikov in z vsemi razpravami. Ohranjeni so vsi zakoni, pa najsi gre za tiste o ukinitvi privilegijev, o enakosti pred zakonom, o jeziku ali o ustanovitvi in nalogi t.i. »peklenskih kolon« v Vendeji. Tako piše zakon, sprejet 1. avgusta 1784: »Konvent določa, da se v Vendeji požgejo vsi gozdovi, vsi gaji in vse grmičevje, da se porušijo vse hiše, odvzame ves pridelek, da se preženejo ali usmrtilijo vsi prebivalci – da se napravi iz Vendeje gola zemlja, gladka kot ladijski krov, iz njenih zdravih prebivalcev pa ljudstvo mrtvecev ali na smrt obsojenih.« Za

³ P. Caron: *Manuel pratique pour l'histoire de la Révolution Française*, Paris 1949.

⁴ In turisti iz bivšega komunističnega bloka, ki so bili navajeni videti v Revoluciji predvsem razredni boj, z začudenjem gledajo seznam, kjer se poleg kralja in nekaj aristokratov vrstijo poklici kot »mesarski pomočnik«, »kmet«, »znanstvenik«, »duhovnik«, »dekla«, »prostitutka« itd.

izvršitev zakona je določen general Toureau, ki vsak teden marljivo poroča o uspehih tega svojega dela. Zakone Republike mora poznati vsak državljan, zato se morajo iztrebiti vsi dialekti in jeziki razen francoskega. Javne usmrčitve, individualne ali množične, imajo pedagoško vlogo. Tako je oče vodil trinajstletnega Nodiera na vsako usmrnitev v Strasbourgu. Vse se je delalo javno, z neko strašno nedolžnostjo, ki nam je po skrivno organiziranih pobojih v kletah, v taboriščih in v brezni skoraj nerazumljiva. Dokumenti se tudi niso skrivali, namerno uničevali ali ponarejali kot v našem času. V devetnajstem stoletju se najvažnejši »uradni« dokumenti izdajajo in tako postajajo dosegljivi ne samo zgodovinarjem, ampak tudi širokemu občinstvu.

Devetnajsto stoletje je stoletje zgodovine. Že na začetku stoletja se pojavi nekaj zgodovinskih del o revoluciji. Takoj imamo opraviti z dvema nasprotnima taboroma zgodovinarjev, kar pač ustreza stanju med Francozi: z republikanci in z monarhisti, torej tistimi, ki revolucijo sprejemajo, in tistimi, ki jo odklanjajo. Ti dve struji se prepletata skozi vse 19. stoletje, potem ju zamenjata »levo« in »desno« zgodovino pisje. Najvažnejši dogodki sami so hitro splošno znani. Ta dvojni pogled pa se izraža v poudarjanju nekaterih dogodkov in predvsem v poskusih ideološko-politične obrazložitve.

Med avtorji prvih poskusov obrazložitve dogodkov, ki še živijo v spominu vseh Francozov, bi lahko po Alice Gérard našli tri poglede: racionalističnega, teološkega in teorijo o zaroti.⁵ V prvi skupini moramo omeniti predvsem E. Burkeja, ki sicer ni Francoz, vendar so njegove *Reflections*⁶ imele ogromen vpliv ne samo po vsej Evropi, ampak tudi v Franciji. Burke je racionalist, pristaš razsvetljenstva, angleškega liberalizma in angleške »glorious revolution« in kot tak vidi v revoluciji nekaj nasprotujočega razumu. Uporablja racionalistično terminologijo. Po njegovem mnenju so revolucijo sprožili in vodili nasprotniki vere. Kot je znano, so njegovi pogledi imeli po letu 1793 ogromen uspeh v Nemčiji in Avstriji, kjer je njegova knjiga postala neke vrste biblija, ki je napajala razočaranje nad revolucijo, v kateri so na začetku videli uresničenje razsvetljenskih utopij o pravni državi, večnem miru itd.

Po vseuničujoči burji se zdi, da je znotraj Francije težko najti človeka, ki bi lahko z neke razdalje in vsaj s trohico racionalnosti 18. stoletja opisal in pretresel dogodke. Preobrat, ki ga spremljata groza in strah, pri mnogih izzove spomin na svetopisemske grozote, Apokalipso, pekel. Za opis dogodkov služi biblijska terminologija. Duhovništvo še zdaleč ni edino govorilo o »skoncentrirani podobi vesoljne sodbe«. Najznamenitejši zgodovinar te tendence je Joseph de Maistre, sicer »prosvetljeni konservavec«, ki vidi v revoluciji božjo šibo, ki je pravično padla na njegov grešni narod, da bi s trpljenjem odkupil svoje grehe.⁷ Revolucija, ki jo imenuje »sto tisoč umorov« ali »čista nečistost«, v kateri sodeluje Satan, sloni na njegovi politični teoriji, ki je v osnovi transcendentnega značaja. Med teološke obrazložitve bi lahko prišteli tudi spise L. de Bonalda, ki je sicer racionalist in analizira revolucijo kot naravni pojav, del večne borbe med kaosom in redom. Zaradi prevelikega egoizma in strasti je prišlo do vdora kaosa v svet razuma. To teološko in ciklično razlago najdemo še zelo pogosto v monarhistični in katoliški struji zgodovinarjev skozi vse 19. stoletje.

V tretjo skupino avtorjev, ki poskušajo analizirati pretekla dogodke, lahko vključimo vse tiste, posebno številne med člani francoske emigracije, ki vidijo vzrok revolucije v zaroti maloštevilne skupine. Zarota je lahko delo jakobincev, jezuitov, templarjev, prostozidarjev, iluministov itd. Vsak avtor išče in tudi najde dokaze za svojo tezo. Najznamenitejša in v Franciji najbolj popularna knjiga iz te skupine so *Spomini* duhovnika Barruela,⁸ ki so izhajali

⁵ A. Gérard: *La Révolution française, mythes et interprétations (1789–1970)*, Flammarion, Paris 1970.

⁶ E. Burke: *Reflections on the Revolution in France*, London 1790.

⁷ J. de Maistre: *Considération sur la France*, Lausanne 1796 in ostala dela.

⁸ Abbé Barruel: *Mémoires pour servir à l'histoire du Jacobinisme*, London, Hamburg 1797–1799.

med 1797. in 1799. letom v Londonu. Seveda bi bilo neresnično trditi, da so vsi emigranti soglašali s takšno interpretacijo grešnega kozla.

Zanimiva je reakcija velikih pisateljev, sodobnikov dogodkov. Večinoma pripisujejo vse negativne učinke in spodrsiljave revolucije ljudem, ki jih še ni dosegel razsvetljeni razum. Vendar revolucija pomeni tudi konec razsvetljenstva. Preden se je proslavil po vsej Evropi s svojo apologijo *Genij krščanstva*, je Chateaubriand napisal *Esej o revolucijah*, kjer se že čutijo skepticizem proti razsvetljenstvu in premise romantičnega gledanja.⁹ Med prvimi spisi o revoluciji zastonj iščemo sinteze o pridobitvah, ki so za naše pojme danes tako samo-umevne. Travmatični dogodki so še preblizu.

Po padcu Napoleona, ki so mu bili bližje rimski imperatorji kot pa revolucionarji, se uradno zgodovino pisje Restavracije poskuša preprosto znebiti četrto stoletja zgodovine, ignorirati vse prekucije in prekucuhe, ki zanj predstavljajo v dolgi zgodovini francoskih dinastij samo trenutek. Treba je, kot je Ludvik XVIII. dal zapisati v svoji Charti, »ponovno povezati verigo časa«. Aristokraciji se odpuščajo prijateljevanje z revolucijo in drugi podobni grehi, edino »régicides«, torej tisti, ki so glasovali za smrtno kazen kralja in tako pomagali pretrgati kontinuiteto države, so podvrženi najstrožjemu izobčenju. Z Restavracijo postane revolucija nekaj nezgodovinskega, ne-dogodek. Kot edina svetla in zgodovine vredna točka tega časa izstopa vstaja v Vendeji, ki bi si jo pristaši kraljevine v nasprotju z vsemi pričevanji radi prisvojili.¹⁰

Med liberalno strujo tega časa je najbolj znano ime gospe de Staël. V svojih *Razmišljanjih o revoluciji* Neckerjeva hčerka, najhujša sovražnica Napoleona in prva francoska romantična pisateljica gleda na revolucijo kot na nekaj neizogibnega v borbi proti absolutizmu.¹¹ Vendar se odločno postavi proti vladi jakobincev, ki so po njenem mnenju pripeljali na oblast tirana. Njen ideal je parlamentarna monarhija. Zaradi jakobincev narod tudi ni mogel spoznati dobrih strani, »vrlin svobode« (»les vertus de la liberté«). Podobno analizo najdemo pri večini predstavnikov romantičnega kroga, vključno z B. Constantom in C. Nodierjem. Edini, ki v njihovih očeh zaslužijo odpuščanja in hvale, so vojaki, ki so se v nasprotju z nasilnim političnim vodstvom borili za domovino. Analiza je zanimiva, ker jo bomo našli kot model konsenzualnega pogleda v težkih trenutkih francoske zgodovine prav do naših dni.

Istočasno se začnejo izdajati dokumenti revolucije: zakoni, govori itd. Od 1820 do 1826 izhajajo *Memoari revolucije* v šestnajstih knjigah in od 1834 do 1838 *Zgodovina francoske republike* v štiridesetih knjigah.¹² Med ostalimi deli tega časa moramo omeniti vsaj še dve: Mignetovo in Thiersovo *Zgodovino Revolucije*.¹³ F. Mignet vidi v revoluciji zgodovinsko nujnost in za njene ekscese obtoži vse, ki so se postavili proti tej reki zgodovine, ki se ji nihče ne sme zoperstaviti. Avtor je torej prvi, ki naprti revolucionarno nasilje žrtvam tega nasilja. Ta ideja o »krivdi žrtev« in o njihovem pravičnem kaznovanju začne z Mignetom svojo bleščečo kariero, saj bo služila kot opravičilo krvave diktature proletariata in bo našla zagovornike pri večini marksistično usmerjenih zgodovinarjev. Knjiga je dosegla več izdaj in je bila tudi hitro

⁹ R. de Chateaubriand: *Essai sur les Révolutions*, Paris 1797.

¹⁰ Glej *Bicentenaire de la Révolution française. L'Image de la Révolution française* (Communications présentées lors du Congrès Mondial pour le Bicentenaire-Sorbonne 6–12/7/1989) Pergamon Press, Paris, Oxford, New York 1990.

¹¹ G. de Staël: *Considération sur la Révolution française*, tekst napisan za časa Napoleona, splošno znan v intelektualnih krogih nasprotnikov imperija, izdan šele po smrti avtorice leta 1817.

¹² Berville et Barrière: *Mémoires de la Révolution*, Paris 1820–1826. P.J.B. Bouchez – P.C. Roux: *Histoire parlementaire de la Révolution française*, Paris 1836–1840. A. Laponneraye – Carrel: *Œuvres de Robespierre*, Paris 1840.

¹³ F.A.A. Mignet: *Histoire de la Révolution française depuis 1789 jusqu'à 1814*, Didot, Paris 1824. A. Thiers: *Histoire de la Révolution française*, Paris 1823–1838.

prevedena v nemščino in angleščino. Popolnoma drugačne narave je delo A. Thiersa v osmih knjigah: zgodovinar se opira na dokumente, ne uporablja abstraktnih in hiperboličnih izrazov, značilnih tako za govornike revolucije kot za romantične pisatelje, posveča pa veliko pozornosti nekaterim pojmom. Tako npr. strogo loči med besedama »ljudstvo« (»peuple«), ki je povezana z vsem pozitivnim, in »drhal« (»populace«), ki je nositelj vsega negativnega, kaotičnega in protizakonitega. Tudi Thiersova buržoazna *Zgodovina*, v kateri se istovetijo buržoazija, revolucija in nacija, je imela velik uspeh med francoskimi bralci.

Čeprav je za časa Ludvika XVIII. svoboda omejena, pa je parlamentarni režim kot nalašč pripraven za zgodovinarje revolucije: v časopisih in v parlamentu se izražajo nasprotne si ideje, poslanci vedno pogosteje uporabljajo argumente, vzete iz zgodovine. Nič čudnega torej, da zgodovinarji aktivno sodelujejo v politiki (A. Thiers, F. Guizot) in da politiki pišejo zgodovinske knjige (L. Blanc, J. Jaurès). Revolucija leta 1830, ki je tako za monarhiste kot za revolucionarje podaljšek ali ponovitev leta 1789, še utrdi ta ideološko-politični pogled na dogodke in njihove akterje. Zgodovina revolucije se tudi vedno bolj pogosto interpretira v luči novih ideologij: E. Cabet napiše *Ljudsko zgodovino francoske revolucije*, L. Blanc pa poskuša v svoji *Zgodovini francoske revolucije* najti vzroke zanj aktualnih dogodkov v daljni preteklosti.

Nedvomno ima največji uspeh romantično zgodovinopisje, katerega cilj ni toliko interpretirati dobo in iskati vzroke dogodkov, kot pa »vsestransko oživiti življenje preteklosti« (Michelet). Tako zgodovinski roman kot romantična zgodovina imata v Franciji tri najljubše teme: srednji vek; revolucijo in imperij. V očeh povprečnega Francoza je še danes revolucija podobna tisti, ki jo je kot otrok spoznal pri Hugoju (*Quatre-vingt-treize*) ali pri Balzacu (*Les Chouans*) ter pri Micheletu; podobno kot Rusi poznajo napoleonske vojne po Tolstoju in Slovenci turške vpade po Jurčiču. J. Michelet je prinesel nov duh francoskemu zgodovinopisju in ga obenem populariziral. Čeprav ga danes beremo tudi kot pisatelja, ali bolje rečeno »pesnika zgodovine«, ga večina današnjih zgodovinarjev še vedno občuduje in priznava, da so jih prav njegovi pesniški opisi kot otroke ali mladeniče navdušili za to vedo. Njegova *Zgodovina revolucije*, ki je del splošne *Zgodovine Francije*, sodi med najznamenitejša dela francoskega zgodovinopisja.¹⁴ Po njegovem mnenju mora zgodovinarju pri oživitvi preteklosti pomagati »domišljija srca«. V revoluciji vidi borbo duha proti materiji, ki je zanj bistvo človeškega napredka. Zanj in za njegovega prijatelja Mickiewicza je francoski narod, narod-Kristus, ki je pretil svojo kri za človeštvo.

II. Doba pozitivističnega in političnega raziskovanja

Kljub velikim imenom in morda ravno zaradi njih se je hitro približal zaton romantičnega zgodovinopisja revolucije v prid pozitivizmu ali vsaj bolj znanstveni metodologiji. Kot na drugih področjih znanosti se tudi v zgodovinopisju začne doba raziskovalnega dela v sodobnem smislu besede. Poleg tega revolucionarno leto 1848 in po njem obrat v desno, ki v bistvu izhaja iz demokratičnih načel, zopet aktualizirata revolucijo in privedeta do novih vprašanj in razmišljanj. V času tretjega imperija (1852–1870) se razhajanje med monarhističnim in republikanskim pogledom na revolucijo še poglobi, soglasno s političnim prepričanjem zgodovinarjev o sodobnem položaju. Pristaši monarhije v veliki večini vidijo v Napoleonu III. nadaljevalca dinastije Bourbonov in Napoleona I., ki da je »rešil« Francijo pred puntarji in nadaljeval reforme, začete pri Ludviku XVI. Tako izide nekaj bonapartističnih del, npr. *Zgodovina vzrokov francoske revolucije*,¹⁵ ki jih dopolnjuje zelo popularno delo

¹⁴ J. Michelet: *Histoire de la Révolution française*, Paris 1847–1862. Med najbolj znanimi deli romantičnega zgodovinopisja je treba navesti še *Histoire des Girondins* Lamartina.

Rimskokatoliška Cerkev in Revolucija.¹⁶ V zgodovinoisju o revoluciji se posebno jasno kaže razcepljenost francoske družbe tega časa, ki se zaostruje in ki bo leta 1905 pripeljala do boleče ločitve med Cerkvijo, v veliki meri še vedno monarhistično, in državo. V liberalnem taboru, kjer ima velik vpliv E. Renan, se začena nova etapa resnično »znanstvene« zgodovine. Njena karakteristična predstavnika sta A. Thierry in E. Quinet.¹⁷ Quinet jasno deli revolucijo na dve fazi (89–92, po 93) in primerja drugo fazo z inkvizicijo. Večina liberalnih zgodovinarjev prevzame njegovo tezo. Nasprotuje ji L. Blanc, ki vidi v Terorju »potrebno zlo«, čeprav odklanja lik Robespiera v prid Dantonu.

Posebno mesto gre dodeliti nedokončanemu delu A. de Tocquevilla *Stari red in Revolucija*,¹⁸ ki je zaradi globine analize ideološko-političnih faktorjev in zaradi preciznosti v poznanju zgodovine postalo klasično in je še vedno relevantno, o čemer pričajo redne nove izdaje. Knjiga se je takoj razširila po Evropi, v Angliji pa postala »sestavni del angleške kulture«.¹⁹ Avtor pravzaprav ne opisuje dogodkov, za katere ve, da so že zdavnaj znani, ampak se pogloblja v sociološko in politično analizo dobe in družbe. Prvi prikaže spremembe v francoski družbi v desetletju pred 1789 in znanstveno analizira različne tokove, ki delujejo v revolucionarnih dogodkih. Tocqueville je kritično ocenil to »dramo, ki je še brez razpleta«, »z vso svobodo duha, brez strasti, brez strahu pred ljudmi in pred stvarmi«. »Sem brez tradicije, ne pripadam nobeni stranki, ne branim interesov razen interesov svobode in človeškega dostojanstva«, piše Tocqueville prijatelju.²⁰

Francosko-nemška vojna leta 1870, Komuna in ustanovitev Tretje republike zopet aktualizirajo revolucijo in prinesejo nove poglede nanjo. Nemška vojska v predmestju prestolnice in vstaja, zadušena v krvi, predstavljata pravi pretres za Francoze. Zgodovinarji se skupno z vsem narodom sprašujejo, odkod ta »degeneracija« Francije: je treba krivdo iskati v revoluciji in njenih rednih odmevih, v tiraniji Napoleona, v grešnem življenju itd.? Parlament odredi denar za gradnjo bazilike Srca Jezusovega na Montmartru, kjer beremo nad glavnim oltarjem napis »Galia poenitens«. V tem vzdušju se pojavijo med leti 1875 in 1893 *Osnove sodobne Francije* H. Taine.²¹ Taine, znani literarni kritik, je materialist in liberalec, pristaš razsvetljene politike in decentralizacije, njegova knjiga pa kljub temu predstavlja »najučinkovitejšo vojno mašinerijo, ki je bila po Burkeju naperjena proti revoluciji«.²² Delo je na zelo visoki strokovni ravni, avtor je uporabil vso dosegljivo dokumentacijo in prav zaradi tega ima tudi velik vpliv, in to v vseh krogih francoske družbe. Voditelji Tretje republike se v svojem iskanju zelo sporne legitimnosti seveda ne morejo nasloniti na Tainove *Osnove*, v katerih je »ljudstvo« predstavljeno kot neukrotljiva pošast in Francozi kot ljudje, ki se vsakih par desetletij prelevijo v »ponorele otroke«. Ker nima prave legitimitete in zadostne opore med ljudstvom, je Tretja republika prisiljena postati ideološko militantna in rehabilitacija republike kot načina vladanja postane ena izmed njenih prvih nalog. Pri tem so ji v pomoč predvsem obvezna šola, osnovana leta 1882, in učitelji, »huzarji republike«, ki

¹⁵ A. Granier de Cassagnac: *Histoire des causes de la Révolution française*, Paris 1850.

¹⁶ A.A.M. Créteineau-Joly: *L'Eglise romaine face à la Révolution*, Plon, Paris 1859.

¹⁷ A. Thierry: *Essai sur l'histoire de la formation et des progrès du Tiers Etat*, Paris 1850; E. Quinet: *La Révolution*, Paris 1865. V Quinetovi lirični zgodovini je že zaznaven republikanski militantizem.

¹⁸ A. de Tocqueville: *L'Ancien Régime et la Révolution*, Paris 1856. Delo redno izhaja v žepnih izdajah in ga pozna vsak srednješolec.

¹⁹ Glej J.P. Mayer: A. de Tocqueville: *L'Ancien Régime et la Révolution*, Uvod, Gallimard, Paris 1967, str. 21.

²⁰ Prav tam, str. 18.

²¹ H. Taine: *Les Origines de la France contemporaine*.

²² A. Gérard 1970, str. 61.

veliko pripomorejo k resničnemu oblikovanju francoskega naroda kot zavestne skupnosti. Poudarja se ideja bratstva in vpelje se ritual, npr. praznik 14. julija.

Že leta 1880 se mrzlično začnejo pripravne na stoletnico (ki jo bo skoraj vsa Evropa bojkotirala), po vsej Franciji se ustanovljajo društva za stoletnico, leta 1885 pa je na Sorbonni slovesna otvoritev stolice za zgodovino francoske revolucije. Revoluciji so se končno odprla vrata univerze! V nasprotnem taboru najdemo tako prave monarhiste kot katolike, ki v določeni meri že sprejemajo republiko, odklanjajo pa revolucijo. Proti koncu stoletja najdemo še lepo število krajših »katoliških« zgodovin, ki se po večini opirajo na de Maistra.²³ Organizirajo se tudi protirevolucionarne komemoracije. Kot odgovor na republikansko stoletnico se v Parizu 1892 pompozno slavi obletnica »mučnikov samostana Carnes« (revolucionarji so brez vsake sodbe pobili vse v samostanu zaprte neprisežne duhovnike) in 1896 krst Klodvika pred 1400 leti. Učbeniki v državnih in katoliških šolah dajejo poleg nekaterih konsenzualnih tem (enakost pred zakonom, obramba domovine) prav nasprotno podobo revolucije.²⁴

Glavni zgodovinar Tretje republike in srčiti nasprotnik Taina je nedvomno J.A. Aulard. Zaradi svoje popolne vdanosti vladi je iz mladega katolika in neznanega provincialnega profesorja filologije postal mojster francoskega zgodovinarstva in prehitel vse častitljive profesorje na Sorbonni. Pariška radikalna stranka je prav zanj, svojega člana, ustanovila stolico za zgodovino francoske revolucije, kasneje pa še poseben inštitut in revijo. Njegova koncepcija zgodovinarstva nasprotuje strogemu pozitivizmu in nepristranskosti. Sam večkrat poudarja, da želi biti obenem zgodovinar in državljani, da hoče služiti znanosti in republikli. Njegova *Politična zgodovina francoske revolucije* se vendarle loči od ostalih republikanskih zgodovin po tem, da poudarja mime, pravičnosti in razumu podrejene spremembe, ki jih je revolucija prinesla Franciji in svetu; vse nasilje se naprti kralju, ki naj bi ga le-ta s svojimi dejanji sam izzval.²⁵

Skoraj istočasno izide *Socialistična zgodovina francoske Revolucije* J. Jaurès.²⁶ V njej se oče francoskih socialistov med dvema mandatoma prelevi iz politika v pedagoga socializma. V revoluciji vidi predvsem borbo za socialistični človeški ideal. Njegovo, prej govorniško kot znanstveno delo, namenjeno množicam izkoriščanega delavstva, je vplivalo predvsem na intelektualce in bodoče zgodovinarje (A. Mathiez ali G. Lefebvre). Jaurès je tudi med prvimi, ki navajajo gospodarsko krizo kot enega izmed vzrokov dogodkov in poudarjajo potrebo po socialni enakosti in ne le po enakosti pred zakonom.

Nič čudnega, da je prva svetovna vojna tudi v pogled na revolucijo prinesla neke vrste »posvečeno slog« (»union sacrée«). V revoluciji in njeni zgodovini vsi Francozi, ne glede na politično ali versko orientacijo, zopet iščejo energične parole in duhovno moč v boju proti sovražniku. Ob Devici Orleanski je spet aktualna »domovina v nevarnosti« in »vojak leta II«, ki kot nekdaj v Valmyju sedaj hrabro umira pri Verdunu. V imenu revolucije se kliče na boj v »poslednjo« (»la der des der«),²⁷ po njej pa bo nastopilo bratstvo med narodi.

²³ Zanimiva bi bila primerjava med temi nadvse konservativnimi deli s Staretovo veliko liberalnejšo *Občno zgodovino za slovensko ljudstvo*. Glej: V. Melik: *Francoska revolucija v slovenskih sodbah 19. stoletja*. Zgodovinski časopis 44, št. 3, 1990, str. 405–412.

²⁴ Glej: *Bicentenaire de la révolution*, 1990, str. 1307, članek Y. Gaulupeau: *La Révolution en images à l'école primaire (1870–1989)*.

²⁵ A. Aulard: *Histoire politique de la Révolution française*, Paris 1901.

²⁶ J. Jaurès: *Histoire socialiste de la Révolution française*, Paris 1901–1904.

²⁷ Ljudski izraz za »la dernière des dernières« (poslednja od poslednjih), s katerim so se tolažili vojaki pri odhodu na fronto.

III. Vpliv Oktobra in »šola analov«

Naslednja velika pobuda za obnovitev francoskega zgodovinopisja o revoluciji pa prihaja od zunaj – od Oktobrske revolucije. Francoska revolucija naenkrat pridobi posebno aktualnost in zelo hitro se Lenin primerja z Robespierrom, s to razliko, da je ruski revolucionar uspel. Seveda se bodo tudi sovjetski zgodovinarji hitro oklenili francoske revolucije, posebno njene druge, jakobinske faze. Sicer pa so že leta 1918 Robespieru postavili spomenik v Peterburgu, v Parizu pa je istega leta mladi zgodovinar A. Mathiez izdal brošuro *Boljševiki in jakobinci*. Mathiez je eden izmed velikih »levih« zgodovinarjev revolucije na začetku 20. stoletja. V svoji *Francoski revoluciji* poudarja vlogo socialne neenakosti v družbi starega reda in pripisuje poraz jakobincev odsotnosti koherentne doktrine, ki naj bi jo Lenin našel v marksizmu.²⁸ Kljub svoji »meščanskosti« postane za boljševike francoska revolucija kar pripravna predhodnica, kar ima dve posledici: leto 1789 legitimira leto 1917 in, kar je še važnejše, Sovjetska zveza naenkrat iz zaostale Rusije postane nosilka bakle napredka, te novodobne religije, in s tem takorekoč ideološki voditelj človeštva, podobno kot je bila poprej Francija. Vpliv sovjetske ideologije na francosko zgodovinopisje, ki se čuti še danes, je bil toliko močnejši, kolikor se je poudarjalo sorodstvo med »revolucijo-materjo« in njeno vzhodno naslednico. In sedaj se ni treba več spraševati o nasilju in žrtvah, ki so postale zgodovinska nujnost vsake revolucije. Revolucija ima vse pravice – ker je revolucija.

Po prvi svetovni vojni se francosko zgodovinopisje tako razvija, da F. Braudel piše, da »se je zgodovinopisje na novo zgradilo.«²⁹ Vzrokov za ta razvoj je več. Marksistična ideologija in komunistična praksa v Sovjetski zvezi vzpodbujata k razmišljanju. Nasprotujoči si pogledi na novo stvarnost in na bodočnost človeštva naravnost priganjajo k delu, k ponovnemu raziskovanju »revolucije-matere«. Istočasno pa po drugi strani zgodovinopisju veliko prinesejo nove metode, ki se kot nalašč prilagajajo dobi revolucije. 1929 sta M. Bloch in L. Febvre osnovala v Strasbourgu znamenite *Anale gospodarske in socialne zgodovine* (*Annales d'histoire économique et sociale*) in s tem ustanovila »šolo analov«, ki je močno vplivala na francosko zgodovinopisje prav do danes. Ambicija zgodovinarjev postane »totalna zgodovina«, na pomoč ji pristopajo različne vede, od ekonomije preko sociologije, matematike, lingvistike pa do antropologije itd. Vse je treba znova pretresti, preučiti s pomočjo dokumentov in podrobnih študij, napisati zgodovino množic in ne zvezdnikov. Sedaj smo seveda daleč od epskega pripovedovanja Micheleta: zgodovinarji naj prinašajo drobce mozaika in počasi bo zrasla skupna slika. Takšni koščki so lahko cena kruha v Lyonu leta 1789, prostitucija v Lillu za časa revolucije, podrobne raziskave ene izmed knjig pritožb, življenjepis lokalnega patriota ali kontrarevolucionarna, dote, boleznj itd. Bera, ki se še vedno nadaljuje, je bogata in zanimiva. Ravno to zgodovinopisje je tudi pripomoglo k točnejši sliki družbe na koncu 18. stoletja, pokazalo je pokrajinske razlike in popravilo veliko število že utrjenih napak. Tako je postalo jasno, da delitev na sloje ali razrede ne ustreza resnici, da je npr. aristokracija zelo kompleksna družba, da ne moremo govoriti o strjenem sloju kmetov, da je Cerkev tudi pripomogla pri padcu starega režima itd.

Marksističnemu zgodovinopisju gre glavna zasluga za preučevanje gospodarske in socialne problematike. Ogromno dokumentarno gradivo se počasi analizira z novega vidika. Zgodovinarji sedaj raje preučujejo določene sloje ali »razrede« prebivalstva v revolucionarni dobi in sintetično »veliko delo« prihaja šele na koncu. Med najbolj karakteristične študije te

²⁸ A. Mathiez: *La Révolution française*, Paris 1922–1927. Mathiez, učenec Aularda, je leta 1908 osnoval *Annales révolutionnaires* (po letu 1924 *Annales historiques de la Révolution française*) in Société des Etudes Robespierriestes.

²⁹ F. Braudel: *Ecrits sur l'histoire*, Flammarion, Paris 1969, str. 32.

vrste lahko uvrstimo dela kot so npr. *Kmetje v severni Franciji* G. Lefebvra, *Osnutek gibanja cen in prihodkov v Franciji v 18. stoletju* ali *Kriza francoskega gospodarstva na koncu starega reda* E. Labrousse, *Draginja in socialno gibanje za časa Terorja* A. Mathieza itd.³⁰ Med prva velika dela »marksistične« struje v tem stoletju štejemo *Francosko revolucijo* A. Mathieza, kjer je jasno pokazan socialni antagonizem znotraj revolucionarnih skupin, na primer med žirondo in montagno.³¹ Leta 1930 se pojavi ogromna sinteza G. Lefebvra, ki je imel velik vpliv na celo generacijo francoskih zgodovinarjev.³² Lefebvre posebno poudarja pomen revolucije, ki so jo začeli patriciji, nadaljevali pa plebejci, za usodo Francije in tudi vse zahodne civilizacije. Kot naslednika Lefebvra navadno navajajo G. Soboula, ki ni več samo marksist, ampak že otrok leninistične prakse.³³ Njegov daljni prednik Aulard služi v prvi vrsti republiki, za Soboula pa je najvažnejša komunistična ideologija, ki osvetljuje vse dogodke in osebnosti revolucije 1789. Čeprav vsi ti zgodovinarji izhajajo iz podobnih ideoloških premis, prihajajo večkrat do različnih zaključkov. Če vzamemo npr. vprašanje kmetov, ki predstavljajo leta 1789 več kot 22 milijonov od 28 milijonov prebivalcev Francije, si zgodovinarji, ki so se posebno poglobili v raziskovanje njihove problematike, skoraj popolnoma odsotne v 19. stoletju, niso edini: G. Lefebvre vidi na podeželju posebno gibanje, obenem antifevdalno in antikapitalistično, povsem neodvisno od buržoazne revolucije; v očeh G. Soboula pa je kmečki sloj le varianta buržoaznega. Za današnje zgodovinarje (P. Bois, E. Le Roy Ladurie) so kmetje čisto posebna kategorija.³⁴

Med obema vojnama izide tudi ena izmed velikih uspešnic »desnega« zgodovinarstva, *Francoska revolucija* P. Gaxotta, ki se še danes veliko izdaja in bere.³⁵

S »šolo analov« in z razvitjem samostojnih univerz po šestdesetih letih je tudi regionalno zgodovinarstvo pridobilo na vrednosti in na obsegu. Dogodki 1789–99 v Parizu, ki seveda zaradi številnih razlogov najbolj izstopajo, pridobivajo v luči »provinc« nekoliko drugačno podobo. Tudi pariški profesorji morajo končno priznati, da so bile med Provanso, Alzacijo ali Osrednjo Francijo kar precejšnje razlike. Tako se je npr. počasi vključila v zgodovinarstvo tudi Vendeja, ki so jo v 19. stoletju svojim idejam prilagajali monarhisti, medtem ko jo je »republikansko« zgodovinarstvo na vse načine poskušalo zamolčati, ker je bilo pač z idejo o svobodi, bratstvu in enakosti težko opravičiti poboje četr milijona Vendejcev, z otroki in starčki vred. Ogromno število ozko regionalnih raziskovanj in sintetičnih del je pripomoglo k temu, da imamo danes jasnejšo sliko o vzrokih in o poteku te protirevolucije. Zavestno zamolčevanje republikanskega zgodovinarstva o tej tragediji, ki je ostala živa v ustnem izročilu, je privedlo do neke vrste posebnega zanimanja zanjo in končno do »posmrtno zmage Belih« na zahodu Francije.³⁶ Na tem področju Francije danes nihče več ne more resno

³⁰ G. Lefebvre: *Les Paysans du Nord*, Paris 1924; E. Labrousse: *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIème siècle*, Dalloz, Paris 1933; E. Labrousse: *La crise de l'économie française à la fin de l'Ancien régime et au début de la Révolution*, Paris 1944; A. Mathiez: *La Vie chère et le mouvement social sous la Terreur*, Payot, Paris 1927.

³¹ A. Mathiez: *La Révolution française*, Colin, Paris 1922–1927.

³² G. Lefebvre: *La Révolution française*, Presses Universitaires de France, Paris 1930.

³³ G. Soboul: *Les Sans-culottes parisiens de l'an II*, La Roche sur Yon, Paris 1958; *Précis d'histoire de la Révolution*, Paris 1962; *La Civilisation de la Révolution française*, Paris 1970.

³⁴ G. Lefebvre: *La Grande peur*, Paris 1932; P. Bois: *Paysans de l'Ouest*, Mouton, Paris 1960; G. Soboul: *Problèmes paysans de la Révolution 1789–1848*, Maspéro, Paris 1976; E. Le Roy Ladurie: *Les Paysans du Languedoc*, SEVPEN, Paris 1953.

³⁵ P. Gaxotte: *La Révolution française*, Paris 1929.

³⁶ Glej H. Drevillon: *Guerre de Vendée et chouannerie dans l'historiographie de la Révolution française de 1800 à 1835*, v: *L'Image de la Révolution française*, communications présentée lors du Congrès mondial pour le Bicentenaire, Pergamon Press, Paris, Oxford, New York 1990, str. 1153–1161.

govoriti o zaroti aristokracije, o pomoči Anglije ali o krivdi Cerkve, ampak vsi strokovnjaki priznavajo, da je imel upor proti revoluciji korenine v preganjanju vere in duhovnikov, v množičnih naborih spomladi 1793 in v sami geografski obliki pokrajine (bocage), ki nasprotuje centralizirani kapitalistični družbi. Z redkimi izjemami ortodoksnih komunistov si je zgodovinarje edino v tem, da so se vendejski protirevolucionarji borili za osnovne človekove pravice.

Lahko bi pričakovali, da bo po več kot poldrugem stoletju raziskovanj in polemik zgodovina končno gledala na revolucijo iz neke razdalje, da bo v novih pogojih izginila dvojnost pogleda. Republika (ali »monarhistična republika«, kot jo imenuje F. Furet) kot politična ureditev je kljub skupinici neugnanih monarhistov sprejeta kot najboljša oblika politične ureditve, svoboda, enakost in bratstvo so postale skupne vrednote vseh Francozov, konflikt med Cerkvijo in Republiko se je polegel, v veliki meri po zaslugi socialistov kot J. Jaurès, A. Briand ali L. Blum, ki so priznali zgodovinsko vlogo Cerkve v francoski družbi. Tako je počasi tudi kočljiva tema Cerkve, ki so se je bali resno lotiti tako levi kot desni zgodovinarji, le začela pridobivati neko znanstveno podobo, posebno z delom A. Latreilla *Katoliška cerkev in francoska revolucija*,³⁷ ki so mu sledile mnoge druge raziskave.

Po drugi svetovni vojni se je marksistično zgodovinarje s svojimi dobrimi in slabimi stranmi prav posebno utrdilo na univerzah. Gospodarski in sociološki dejavniki, ki so se prej zanemarjali, so nedvomno pripomogli k globljemu razumevanju pojava. Vendar se je pozabljala politična in ideološka plat, razen razrednega boja. Na mnogih univerzah je to zgodovinarje, ki si je na vse načine hotelo »rezervirati« revolucijo, medtem ko pa so se srednji vek ali prva svetovna vojna prepuščali ostalim zgodovinarjem, postalo prava religija, ki se je istovetila z eksaktnimi vedami in se imela za nezmotljivo. Marksistična interpretacija je pomenila levo, prosovjetsko, napredno usmerjenost, vsako nestrinjanje z njo pa je vrglo krivca v tabor desničarjev, konservativcev, sovražnikov revolucije, Sovjetske zveze in napredka. Tako so na »svobodnih« univerzah zgodovinske sekcije »svobodno« izločevale drugače misleče in jim onemogočale dostop do objavljanja v nekaterih revijah. Revolucija je služila kot test za ideološko preverjanje.

IV. Postkomunizem

Padec komunizma je postavil mnoge francoske »leve« zgodovinarje revolucije zaradi sedemdesetletne organske povezanosti z Oktobrsko revolucijo in s Sovjetsko zvezo v težak položaj, ki je bil nenaden in nepričakovan. Kako govoriti študentom o ruski revoluciji kot naslednici francoske in njenem pomenu za človeštvo, če je prinesla gorje, gulag in totalitarizem? Kot da se je bodočnost človeštva zrušila z berlinskim zidom.³⁸ Sunek je povsem naravno zadel tudi zgodovinarje o francoski revoluciji. Vendar so se spremembe začele že nekoliko prej, lahko bi rekli po letu 1968, vzporedno s serijo dogodkov na različnih nivojih. S prihodom sovjetskih tankov v Prago in z odmevnim izidom Solženicinovih del je sovjetski model hitro izgubljal svoj prestiž in počasi prenehal delovati kot edini možni model za človeštvo. Mladina na pariških ulicah leta 1968 že išče svoj ideal v eksotičnem maoizmu in pri fotogeničnem Che Guevari. Internacionala z dvignjeno rdečo knjižico Maozedonga je zamenjala srp in kladivo, marseljeza pa postala znak konservatizma. Ideološki premiki znotraj francoske Komunistične partije, predvsem postopna opustitev diktature proletariata in sprejetje reformizma kot možne poti v socializem, so se dotaknili tudi zgodovinarje o

³⁷ A. Latreille: *L'Eglise catholique et la Révolution française*, Hachette, Paris 1946–1950.

³⁸ Med leti 1991 in 1994 sta bili Oktobrska revolucija in Rusija nasploh izključeni iz možnih vprašanj pri maturi.

revoluciji. Revolucija je izgubila svojo zgodovinsko neizogibnost, tudi tista iz leta 1789. Levo in predvsem komunistično usmerjeni zgodovinarji so morali pogledati na dogodke v luči novih dejstev.

Med tistimi, ki so si prvi upali pogledati novo situacijo, najdemo celo skupino mlajših zgodovinarjev kot so npr. A. Kriegel, A. Le Roy Ladurie ali F. Furet, ki so se po vojni navdušeno vpisali v Komunistično partijo, vendar so jo tudi eden za drugim zapustili, ko so opazili, da postajajo sužnji izredno ozke in stroge ideologije. Kot odlični poznavalci sistema so postali tudi njegovi največji nasprotniki, tako nekako kot v Sloveniji M. Mikuž v pogledu na svoje bivše krščanske sobrate. Leta 1978 je F. Furet, danes znan kot specialist za revolucijo, izdal za nas silno zanimivo knjigo *Misliti francosko revolucijo*, ki zasluži, da se ob njej ustavimo.³⁹ Kot zgodovinar je namreč kaj hitro opazil, da mu ideološka avtocenzura preprečuje resnično strokovno delo in da je »zgodovinopisje o revoluciji natrpano z duhovno lenobo in spoštljivim premlevanjem«. ⁴⁰ Obenem prikazuje težko in stroki nasprotno navado, po kateri se mora »zgodovinar revolucije izkazati drugje, ne pa v kompetentnosti. Napovedati mora svojo barvo [...] Oznaniti mora svoje mnenje, in že je vse povedano, postal je monarhist, liberallec ali jakobinec«. ⁴¹ Po njegovem mnenju se je v Franciji antagonizem med pristaši in nasprotniki revolucije že zdavnaj zgladil, edino pri zgodovinarjih se je prenesel na Oktobrsko revolucijo in na nasprotje med komunistično in antikomunistično interpretacijo zgodovine kot take. S tem se je zopet preprečilo objektivno gledanje na revolucijo. ⁴²

Prav zaradi tega F. Furet ostro kritizira Soboula in njegove učence in poziva k obnovi zgodovinopisja o revoluciji, ki naj se končno reši mitov in uporablja vse pripomočke, ki jih napredek vede daje na razpolago. ⁴³ Sam se postavlja na linijo Tocquevilla in manj znanega C. Cochina ⁴⁴ in zoperstavi ideji o revoluciji kot rezkem socialnem prelomu svojo analizo, ki postavlja dogodke v trajanje, v »nepretrganost zgodovinskega časa« (»continuité du temps historique«). Kot za Tocquevilla predstavlja tudi za Fureta revolucija »razcvet naše preteklosti; dovršuje delo monarhije«. ⁴⁵ Kar se tiče jakobinskega terorja, se opira na zaključke M. Cochina, ki ne vidi v tem nasilju niti zarote in niti odgovora na nasilje nasprotnikov revolucije, ampak poseben tip družbe, ki deluje v »društvi misli« (»sociétés de pensée«) 18. stoletja kot ideologija brez vsake prakse. V rokah jakobincev vidi združeno ideologijo in oblast, brez vsakega vmesnega predstavniškega telesa. Jakobinci nastopajo v imenu fiktivnega »ljudstva«, ki ga na ravni oblasti nihče ne predstavlja. Po mnenju F. Fureta je prav praznina oblasti po smrti kralja privedla na oblast jakobince in Komite narodne rešitve, ki je »potrebna fikcija« (»fiction nécessaire«), podobno kot je bilo v starem redu potrebno »božje pravo«. ⁴⁶ Vse te ideje je Furet razvil v svojem življenjskem opusu, popolnoma posvečenem revoluciji. Poleg del njegovega nekoliko bolj klasično-liberalnega kolega M. Tularda, tudi znanega strokovnjaka revolucije in imperija, predstavljajo dela F. Fureta *Francoska Revolucija, Republikanska monarhija in Ustava l. 1791, Kritični slovar francoske Revolucije* itd. ⁴⁷ nekako sumo današnjega zgodovinopisja o tem obdobju.

³⁹ F. Furet: *Penser la Révolution française*, Gallimard, Paris 1978. Knjiga redno izhaja v žepnih izdajah.

⁴⁰ F. Furet: *Penser la Révolution française*, Gallimard Folio, Paris 1997, str. 26.

⁴¹ Prav tam, str. 13.

⁴² Prav tam, str. 22.

⁴³ Prav tam, str. 27.

⁴⁴ Glavna dela A. Cochina: *Les Sociétés de Pensée et la Démocratie*, Paris 1921; *Les Sociétés de Pensée et la Révolution en Bretagne*, Paris 1925; *Sur la politique économique du gouvernement révolutionnaire*, Blois 1935.

⁴⁵ *Penser La Révolution française*, str. 33.

⁴⁶ Prav tam, str. 266.

Zaradi organske povezave med revolucijo in njeno naslednico v Rusiji, ki je šla tako daleč, da so se npr. procesi proti Kamenjevu, Zinovjevu in ostalim v francoskem komunističnem zgodovinoписju opravičevali s pomočjo Terorja iz leta 1793 in se je Stalin primerjal z Robespierrom,⁴⁸ se je po padcu komunizma zopet postavilo vprašanje o totalitarizmu v revoluciji. Gledanje na fašizem in na komunizem kot na dve podobni si obliki totalitarizma ima v Franciji zelo stare korenine, ki segajo v dobo med obema vojnama in jih najdemo pri znanih pisateljih kot Gide ali Maritain, pri zgodovinarjih kot E. Halévy.⁴⁹ Da ne govorimo o nekaterih kratkovidnih francoskih komunistih, ki so v svoji veliki slepoti med podpisom sovjetsko-nemškega pakta leta 1939 in napadom na Sovjetsko zvezo radi poudarjali sorodnost obeh režimov, ki da se skupno borita proti imperializmu. Za strokovnjake revolucij se povsem logično postavlja vprašanje: Ali nam ni iskati zibelke totalitarizma ravno v francoski revoluciji, torej ob sami zori demokracije? Zunaj Francije je takšna analiza že znana, saj jo najdemo npr. pri italijanskem zgodovinarju G. Ferreroju, ki vidi ključ totalitarizmov 20. stoletja v Terorju osnovanem na strahu,⁵⁰ ali pri Hannah Arendt. Uporablja se tudi današnja povojna in postkomunistična terminologija. Včasih najdemo kar pretresljive formulacije: »Z zmago krvoločne totalitaristične partije nad girondinskim federalizmom se je začelo obdobje Terorja, ki ostaja neizbrisen madež v zgodovini Francije, podobno kot bo pozneje nacizem v zgodovini Nemčije.«⁵¹ Komisar Republike Carrier, ki je leta 1793 dal utopiti v Nantesu več kot 3000 jetnikov brez vsake sodbe, se primerja z nacističnimi krvniki.⁵² Tudi izraz »genocid« se sreča tu in tam, posebno v zvezi s poboji protirevolucionarjev.⁵³ Seveda moramo temu skrajnemu primeru zoperstaviti zadržanost večine zgodovinarjev, ki vidijo predvsem dejstvo, da so se razni komunistični tirani posluževali Terorja kot reference, s katero so opravičevali svojo neomejeno oblast. Tako Furet analizira nenehno Stalinovo iskanje položaja narodne ogroženosti, da bi s tem opravičil procese proti svojim nasprotnikom. »Stalinski totalitarizem nahaja delno podporo in črpa navdušenje, ki ga zbuja, v tej zgodovinski 'analogiji'.« Vendar Furet poudarja, da je jakobinizem trajal samo 4 mesece, boljševizem pa 70 let.

Kot sem na kratko nakazala, se je specializirano zgodovinoписje o revoluciji v Franciji v teh dveh stoletjih neprenehoma razvijalo. Poleg tega le malokateri zgodovinar lahko obide to dobo. Seveda so plodovi tega dolgotrajnega dela že sami postali predmet zgodovine. Vsak današnji zgodovinar mora spoznati in kritično pretresti vsaj glavna dela predhodnikov. To opredelitev do predhodnikov, pa tudi do obeh ideološko-političnih struj, najdemo dostikrat v dolgih uvodih. Posebno po drugi svetovni vojni so se zgodovinarji in raziskovalci še posebej posvetili splošnemu razmišljanju o zgodovinoписju, revolucionarna doba in protislovnja literatura o njej sta se kar vsiljevali. Leta 1948 izide *Uvod v filozofijo zgodovine* R. Arona, znanega nasprotnika komunizma in eksistencializma med francosko inteligenco. Naslednje leto M. Bloch izda svoj *Poklic zgodovinarja*, potem P. Ariès *Čas zgodovine*, leta 1953 pa L. Fèbvre delo *Borba za zgodovino*. Med strokovnjaki, ki so se posvetili preučevanju

⁴⁷ J. Tulard: *Napoléon ou le mythe du sauveur*, Fayard, Paris 1977; *Les révolutions de 1789 à 1851*, Fayard, Paris 1985; *La Contre-Révolution*, Perrin, Paris 1990. F. Furet: *La Révolution française*, Hachette, Paris 1990; *La Monarchie républicaine et la constitution de 1791*, Fayard, Paris 1996; *Le dictionnaire critique de la Révolution* (z M. Ozouf) Flammarion, Paris 1988.

⁴⁸ Glej npr. J. Bruhat: *Le châtimeut des espions et des traîtres sous la Révolution française*, Paris 1937.

⁴⁹ E. Halévy: *L'Ere des tyrannies*, Gallimard, Paris 1936, nova izdaja 1990.

⁵⁰ G. Ferrero se je pred fašizmom v Italiji zatekel v Ženevo, kjer je vodil stolico za francosko Revolucijo. Prevod knjige *Bonaparte v Italiji* iz leta 1936 je izšel v Franciji šele leta 1994 (de Fallois).

⁵¹ Y. Brekilien: *Histoire de la Bretagne*, Hachette, Paris 1977, str. 327.

⁵² Prav tam, str. 329.

⁵³ Npr. R. Secher: *Le Génocide franco-français: la Vendée vengée*, PUF, Paris 1986.

zgodovinopisja, moramo navesti M. Certeauja, ki izhaja iz freudovske šole in poskuša osvetliti lik ter vlogo zgodovinarja v družbi. Delo *Odsoten v zgodovini* je posvečeno vzroku belih lis v zgodovinopisju, *Pisanje zgodovine*⁵⁴ pa je prava psihološko-ideološko-sociološka študija o francoskem zgodovinopisju. Certeau prihaja do zaključka, da je zgodovinopisje pravzaprav »filozofski diskurz, ki te svoje narave ne pozna« (»discours philosophique qui s'ignore«). Nadvse zanimivi so *Spisi o zgodovini* F. Braudela. Braudel se veseli, da danes sodeluje v zgodovinopisju toliko raznih panog, obenem pa svari pred nevarnostjo razdrobljenosti in predvsem pred »znanstvenim imperializmom«. »Zame je zgodovina seštevek vseh možnih zgodovin, zbirka poklicev in pogledov, včerašnjih, današnjih, jutrišnjih.«⁵⁵ Med zanimive analize novejšega, posebno marksističnega zgodovinopisja sodi gotovo tudi že citirano delo F. Fureta *Preteklost neke iluzije*. Med bibliografskimi deli bi lahko citirala *Pisati o francoski Revoluciji* P. Didierja in *Francoska Revolucija, miti in interpretacije* A. Gerard. Od simpozijev in srečanj strokovnjakov ob dvestoletnici ostaja na tisoče strani zapisov, med njimi npr. *Francoski katoliki in dediščina l. 1789* ali *Legenda o Revoluciji*.⁵⁶

Samo bežen pogled na francosko zgodovinopisje o dobi revolucije nam nazorno kaže, kako težavno in dolgotrajno je lahko iskanje resnične podobe preteklosti, ki se vedno znova izmika. Zgodovina postaja hočeš nočeš tudi jetnica aktualnosti in zgodovinar, pa naj se še tako trudi, je odvisen od *hic et nunc*, čeprav se je že rešil odvisnosti od kruhorbe, v nedemokratičnih pogojih povezane s politično, včasih pa tudi z univerzitetno oblastjo. Na primeru mnogih francoskih zgodovinarjev lahko opazimo, da pokornost duhu časa rada olajšuje kariero zgodovinarja. Tako lahko razumemo tudi nekatere nenadne spreobrnitve, ki so se zgodile ne samo na Vzhodu, ampak tudi v Franciji. Dodati pa moramo: 1) da Francija razen v dobi Napoleona in na začetku Restavracije ni poznala cenzure; 2) da je zgodovina revolucije v Franciji kljub problemom zmeraj ostala pluralistična, to se pravi, da so se različni in dostikrat prav nasprotni pogledi medsebojno oplajali. Francozi vedo, da je treba prebrati vsaj dve zgodovini, če hočejo imeti vsaj neko približno sliko o revoluciji. Takšni pari so npr. Taine-Aulard, Lefebvre-Gaxotte, Soboul-Furet. V večini učbenikov najdejo francoski dijaki npr. tri ali štiri opise in komentarje istega dogodka. Dela Tocquevilla, Micheleta ali Taina se zaradi lepote francoskega jezika berejo tudi kot literarne umetnine.

In v vsem tem po mojem tiči bistvena razlika med zgodovinopisjem v Franciji in v bivših komunističnih državah. Ne samo da so izginili dragoceni dokumenti in se je v glavah nakopičila uradna laž, ampak so se ljudje navadili slišati samo en glas, glas neke nezmotljive Znanosti. Valéry je rekel: »Vsa sreča, da zgodovinarji nimajo giljotine!« V komunizmu so jo imeli. Obglavljali so »sovražnike« in spreminjali »junake« v kamnite bogove. Danes le s težavo oživljajo ene in druge, da bi končno zopet postali ljudje, priklenjeni na svojo dobo. Pluralistično in neprestano obnavljajoče se francosko zgodovinopisje o revoluciji pa je le ohranilo človeško dimenzijo osebnosti in dogodkov. Zato je po dveh stoletjih in kljub sprejetju »vrednot republike« v francoski družbi se zmeraj občutna tragika revolucije. Niso je pozabili ne zgodovinarji in ne ljudstvo. Tako je julija leta 1989 v mestecu Puy-du-Fou več sto tisoč Francozov z veliko gorečnostjo praznovalo »kontra-dvestoletnico«. Med častnimi gosti je bil tudi Solženicin kot simbolična žrtev vseh revolucij. Pariško slavje, ki so se ga udeležili predvsem tuji turisti, pa je bilo podobno športnemu dogodku, vendar veliko manjše od

⁵⁴ M. de Certeau: *L'absent de l'histoire*, Mame, Paris 1973; *L'écriture de l'histoire*, Gallimard 1975.

⁵⁵ F. Braudel: *Ecrits sur l'histoire*, Flammarion, Paris 1969, str. 55.

⁵⁶ *Les catholiques français et l'héritage de 1789 (1889-1989)*. Actes du colloque du Bicentenaire organisé par L'Institut catholique, Baugesne, Paris 1989; *La Légende de la Révolution*. Actes du colloque international organisé par l'Université de Clermont-Ferrand, Clermont-Ferrand 1986.

tistega, ki smo ga bili deležni po zmagi Francije na svetovnem prvenstvu v nogometu leta 1998. Organizatorji dvestoletnice so se oprli na važno in nesporno prvo Deklaracijo človekovih pravic, na katero je danes ponosen vsak Francoz, čeprav v njej še ni bilo tretjega člena: »Vsakdo ima pravico do življenja, do prostosti in do osebne varnosti«.

Résumé

Bref panorama de l'historiographie de la Révolution

Antonija Bernard

La révolution de 1789 compte parmi les grands événements historiques qui ont suscité et qui continuent à susciter une immense littérature. Cette cassure nette dans l'histoire de France n'a cessé d'attirer l'attention des historiens français, tout en les divisant en deux courants opposés.

Dès la fin de la période active, qui se termine avec l'avènement de Napoléon, la Révolution est ressentie comme un traumatisme collectif dont on cherche à comprendre les causes et à analyser les enchaînements. Plusieurs points de vue se font jour, dépendant surtout de l'opinion philosophique et politique des témoins des événements. L'aristocratie émigrée penche pour la thèse du complot, ourdi par des petits groupes décidés à renverser l'ordre établi, alors que les catholiques voient la cause de la Révolution dans l'idéologie nouvelle, hostile à la religion. Burke, le plus célèbre des analystes de l'époque, voit dans la Révolution le triomphe de l'irrationnel sur la raison et la modération prônées par les Lumières.

Durant tout le 19ème siècle, nous pouvons observer deux courants d'idées parmi les historiens de la Révolution. Il correspondent en fait à la division de l'opinion elle-même, ce qui est nettement visible dans l'oscillation du régime politique entre la République et la Monarchie. Des le début du siècle, les libéraux comme Mme de Stael ou B. Constant soulignent les bienfaits de la liberté de penser et d'entreprendre tout en rejetant l'aspect violent dû aux jacobins et à la Terreur. Dès le début du régime parlementaire, l'histoire devient un instrument politique, source d'argumentation idéologique. Les historiens comme A. Thiers ou F. Guizot comptent parmi les grands hommes politiques du 19. siècle, tout comme plus tard L. Blanc ou J. Jaurès que l'action politique amène à une nouvelle analyse de la Révolution.

Cependant, ce sont surtout trois œuvres exceptionnelles qui ont marqué aussi bien le grand public que les historiens: l'épique *Histoire de France* de J. Michelet que la Révolution passionne tout particulièrement, *Les origines de la France contemporaine* de H. Taine, d'inspiration conservatrice, et l'analyse célèbre de Tocqueville *L'Ancien régime et la Révolution*.

L'avènement de la Troisième République et l'approche du centième anniversaire donnent un nouvel élan à l'historiographie révolutionnaire. Il s'agit de légitimer le nouveau pouvoir en la reliant à sa source première. Il faut faire accepter les acquis à l'ensemble de la population, surtout par le biais de l'école, tout en laissant dans l'ombre les épisodes négatifs. Avec J.A. Aulard, auteur de *L'Histoire politique de la Révolution française*, cet épisode crucial et toujours contesté entre à l'université.

Durant le 20ème siècle, l'historiographie de la Révolution est marquée d'une part par »l'école des annales«, qui apporte de nouvelles méthodes d'investigation et d'autre part par la révolution d'octobre. Les historiens ont tendance à relier les deux et ceux de tendance marxiste cherchent à interpréter la »révolution-mère« au vue de l'expérience bolchevique. Des investigations plus détaillées, des études sociologiques et locales permettent de mieux cerner certains phénomènes peu connus ou mal interprétés. Peu à peu la contre-révolution, surtout celle de la Vendée, cesse d'être un thème tabou pour l'historiographie républicaine, qui avait tendance à la laisser dans l'ombre. Par contre, l'historiographie de tendance communiste, fortement implantée dans les universités, justifie ou glorifie la Terreur. Dans son aspect extrême, cette tendance limite, par sa vision étroite et intransigeante, la compréhension de la Révolution dans son aspect multiforme. Des œuvres plus conservatrices, telle *La Révolution française* de P. Gaxotte, viennent contrebalancer cette tendance.

Dans les années soixante, les jeunes historiens, tels A. le Roi Ladurie ou F. Furet, influencés aussi bien par »l'école des annales« que par l'historiographie marxiste, tentent de s'affranchir des préjugés idéologiques afin d'avoir une vision d'ensemble à la fois claire et précise. La chute du communisme semble leur donner raison. Les ouvrages consacrés aujourd'hui à la Révolution prouvent tant par leur nombre que par leur diversité que celle-ci garde son actualité.

Cette abondante littérature, qui varie selon les individus, les régimes ou les idéologies du jour suscite elle-même des études et des interrogations sur les résultats et les limites de la science historique.

RAZPRAVE FILOZOFSKE FAKULTETE

- 1985: Janek Musek: Narava in determinanta zavestnega odločanja
Štefan Kociančič – Dragi Stefanija: Glosarij zbornika bratov Miladinovih
Nataša Golob: Dvanajstero mesecev: Povezave in ikonografija likovnih in literarnih ciklov od pozne antike do renesanse
- 1986: Jelka Pirkovič: Zgodovina urbanih oblik Kostanjevice na Krki
Tone Pretnar – Božena Ostromecka: Slovensko-poljski slovar – poskusni snopič
Slovinci v evropski reformaciji
Slovenski jezik v znanosti, 1
- 1987: Janez Höfler: O prvih cerkvah in pražupnijah
Stane Bernik: Črnomelj, urbanistični, arhitekturni in spomeniškovarstveni oris
Lokev skozi čas
Ivan Stopar: Karolinška arhitektura na Slovenskem
Iva Mikl-Curk: Rimska lončena posoda
- 1988: Etnološka stičišča, 1
Gregor Kocijan: Slovenska kratka pripovedna proza 1892–1918, Bibliografija
Irene Mislej: Janez Benigar
- 1989: Slovenski jezik v znanosti, 2
Milena Horvat: Ajdovska jama
Boris Paternu: Modeli slovenske literarne kritike (od začetkov do 20. stoletja)
- 1990: Janek Musek: Simboli, kultura, ljudje
Andrej Ule: Filozofija Ludwiga Wittgesteina (Od traktata do filozofskih raziskav)
Krešimir Nemeč: Med literarno teorijo in zgodovino (razprave in eseji)
Jože Pogačnik: Starejše slovensko slovstvo
Paola Korošec: Alpski Slovani = Die Alpendslawen
Ivan Stopar: Vojak, potepuh in vedutist Friedrich Bernhard Werner Silesius
- 1991: Ivan Stopar: Joseph Leopold Wieser pl. Breg, Ljubljanski vedutist, kaligraf in miniaturist
Janez Sagadin: Razprave iz pedagoške metodologije
Etnološka stičišča 3 = Ethnological Contacts 3 = Zbieznosci etnologiczne 3
Dragi Stefanija: Osnovni frekvenčni slovar Nove Makedonije = Osnoven čestoten rečnik ...
Jože Koruza: Slovstvene študije
- 1992: Cvetko Butkovič: Razvoj glasbenega šolstva na Slovenskem I
Franc Križnar: Slovenska glasba v narodnoosvobodilnem boju
Dušan Nečak: Obisk preteklosti
Maks Tušak: Risanje v psihodiagnostiki I
- 1993: Andreja Vrišer: Noša v baroku na Slovenskem
Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre
Jasna Makovec-Černe: Členitev po aktualnosti in besediloslovje. Bibliografija
Rozina Švent: Bibliografsko kazalo Duhovnega življenja I–LX, 1933–1992